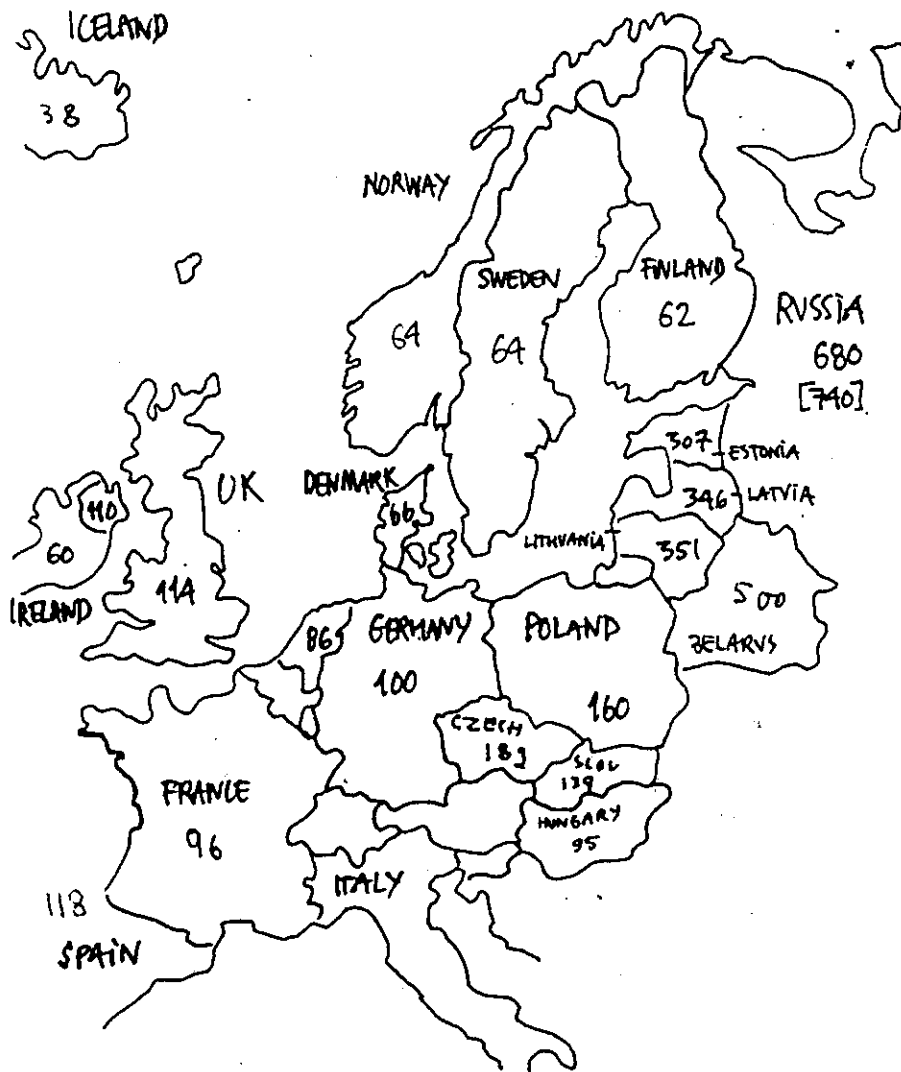

4. számú táblázat

100.000 lakosra jutó börtönnépeség Európában

Dr. Mezey Barna (tanszékvezető egyetemi docens):

RABSEGÉLYEZÉS, PATRONAGE-ÜGY,
UTÓGONDOZÁS¹

(A rabgondozás történelmi tendenciái)

1838 május 26-án nyílt meg Vas vármegye rabdolgoztató Háza. A Ház szabályzata szerint a fogvatartottat addig nem szabad elbocsátani az intézetből, ameddig a vezetés nem látja biztosítottnak a kilépést követő foglalkoztatását, vagyis a szabadlábba helyezés feltétele volt az is, hogy állás vagy szolgálat várjon rá.² Ez a passzus bizonyítja, hogy bár szervezeti formát ekkor még nem öltött a gondolat, jelen volt már a magyar börtönügyben is a szabaduló rabbal való törődés eszméje. A rabsegélyezés intézménye ősi gyökerekkel bír: a börtönben szülyödők élelmezése, ruházása és lelki gondozása az ókorban és a középkorban a kegyesség és jótékonyosság kategóriájába tartozva, az egyház által is ösztönözve beépült a szegénygondozással kapcsolatos tevékenységek közé. Nem jelentett azonban többet ennél. A szabaduló rab büntetésének letöltését követően megbélyegzettként térhetett vissza a társadalomba, s vajmi kevés figyelmet szenteltek annak, mi tehetné őt hasznossá, s mi óvna meg újabb bűncselekmények elkövetésétől. Ezt sem a teória, sem pedig a meglévő intézményi feltételek nem tették lehetővé. A változás a németalföldi Rasphuis felállításával következett be (1595), amikor is az amsterdami magistratus a Ház alapszabályzatába foglalta a büntetés javító célját, s a bekerültek munkára szoktatását. A kérdésre keresett válasz, hogy ti. mi történik a szabadulóval, ettől a történelmi pillanattól kezdve lett programponttá a börtönügyben. Hazánkban is a reformkor börtönjavító mozgalma tűzte zászlajára az utólagos rabgondozást. "A szabadulás órája üt, a börtön ajtajai megnyílnak, s többé nem a baromságig sülyedt fenevadot, hanem a törődött szívű, a lélektani következetességgel végrehajtott büntetés iskolájában félig megjavult szerencsétlent, telvét a megjavulás erős

feltételeivel, bocsátják a nagy világba. De mivel fogsága előtti tisztességesebb viszonyai legtöbbször feldűlvék, családja körébe néha visszatérni nem szabad, néha pedig nem lehet: jövevényül, magára hagyatva, segélytelenül áll a zajgó társaságban: egy kiesett kereke annak, amely óva ugyan a végső rothadástól s némileg kiigazítva van, de még nincs beállítva régi tengelyébe, s kapcsolatba hozva a több millió kerékkel, hogy hajdani munkásságát folytathatná."³ E helyzet orvoslására hívnak föl a fogházjavítók "fegyenczövő" egyletek megalakítását indítványozták, vajmi kevés sikerrel. Tauffer Emil 1866-os látogatásában kénytelen volt szomorúan leszögezni: "azóta sem történt ez irányban semmi".⁴

Fogházmisszió

A legősibb formája a rabok támogatásának a fogházmisszió, mely egyes történeti munkák értelmezése szerint 253-ra, a Cyprián karthágói püspök által indítványozott zsinati döntésre megy vissza, mely Máté evangéliumának rendelése szerint⁵ a papok kötelességévé tették a rabok meglátogatását, a letartóztatottak lelki gondozását.⁶ Az egyház, mint az elesettek gyámolítója évszázadokon át teljesítette ezt a feladatát, s a középkori büntető processusban és büntetésvégrehajtásban vállalt szerepe is erősítette ezt a tevékenységét. Amikor az amsterdami büntetésvégrehajtási forradalom nyomán a nevelés, oktatás és lelki gondozás fő tényezőjévé vált a börtönügynek, az egyházi asszisztencia intézményesült; az intézetekben papi állásokat létesítettek, s az egyház által gondozott misszió beleolvadt az intézeti struktúrába. Ezzel egyidőben, a John Howard (1726-1790) és követői vezényelte fogházjavító mozgalom hatására a fogházmisszió elvilágiasodott. A rablátogatást szerte Európában humanitárius szerveződések, fegyenczövő egyesületek, patronázsszövetségek vették át. A látogatások során személyes beszélgetések, tanítás, oktató előadások, s (a nyomozás, a végrehajtás sikerét nem veszélyeztető) jogsegély mellett informálódtak a letartóztatottak családjáról, elhagyott gyermekeikről, külső kapcsolataikról (vagy éppen ezek

hiányáról), a rabok személyes viszonyairól, életkörülményeiről. A világi fogházmisszió keretében a patrónusok és patronesszek olyan ismeretek birtokába is juthattak, melyek a rab sikeres nevelésében nagyjelentőségűek lehettek, s a hivatalos érintkezésben soha meg nem szerezhetőek voltak.

Hazánkban a fogházmissziót kezdetben a rabsegélyegyletek, majd a századfordulón gombamód szaporodó patronázs-egyesületek teljesítették. A világháború megtörte a patronázsmozgalom lendületét, de kisebb kísérletekről itt is van tudomásunk. 1919-ben alakult meg tanítók és tanárok közreműködésével a budapesti Fogházmisszió, valamint a Szociális missziótársulat fogházmissziós szakosztálya.⁷ Újraéledt az egyházi karitatív tevékenység is a katolikus Bethania egyesület és az evangélikus Fébe diakonissza egyesület keretében.⁸ A kérészéletű "Reménység Házát" Debrecenben az Országos Református Szeretet Szövetség tartotta fenn.

Rabsegélyezés

A rabsegélyezés a középkorban a rabellátás alapintézménye volt. A meglehetősen szűkmarkú magistratuális ellátás pótlására általános gyakorlat volt Európában, hogy minden lehetséges alkalommal, amikor a szegénygondozás keretében alamizsnagyűjtési akciót szervezett az egyház vagy a világi vezetés, a börtönök lakói is csatlakoztak ehhez. Vasárnapokon, ünnepekkor a megvasalt rabokat felügyelet mellett kihajtották a templom elé, a főtérre, a városháza mellé, s az ott gyűjtött adományokból javítottak valamit a foglyok ellátásán. E kegyes adakozásnak vajmi kevés köze volt a fogházjavító mozgalom rabsegélyezési teóriájához, hacsak társadalmi indíttatása nem. A modern, 18-19. században megfogalmazott segélyezési eszme ugyanis a rab visszatérésére helyezte a hangsúlyt. A belső támogatásról le nem mondva, a figyelmet a külső felé fordította: a büntetését töltő elítéltnak fenntartóját veszített családját igyekeztek a karitatív szervezetek segélyezni (ezzel a rab aggodalmait eloszlatni, a rá váró család egységét biztosítani), valamint a szabaduló fogoly életkezdéséhez szükséges támogatást

megadni, ezzel garantálva visszatérésének sikerét. A rabsegélyezés körébe vonták a munkaalkalmak biztosítását is, mint a reszocializáció legfontosabb elemét.

A rabsegélyezés történetében az egyik meghatározó tényező tehát a finanszírozás kérdése. A reszocializáció kardinális pontja a szabaduló visszatérési hajlandóságának, megjavulási szándékának anyagi alátámasztása. Hogy ugyanis a börtönből visszatérő családfő képes legyen az újrakezdés anyagi terheit valamiből fedezni: a feltehetően eladósodott család tartozásait megfizetni, holmijaikat a zálogházból kiváltani, magát és a családot ruhával és élelemmel ellátni, a munkábaállításig a létfenntartást biztosítani; ha iparos az illető, anyagot beszerezni, műhelyt bérelni, stb. Ezek hiányában nagy a valószínűsége a bűncselekményre kényszerülésnek, a visszaesés kísértésének. A Csemegi-kódex korszakalkotó jelentőségű passzusa volt e vonatkozásban a rabsegélyezés költségvetési háttérének törvényi megteremtése, amikor a pénzbüntetésekből befolyó összegeket e célra rendelte felhasználni.⁹ A kódex az elbocsátott szegény elítéltek segélyezésére és a fiatalok elítéltek fogvatartására rendelte fordítani az összeget. "Nem fordíthatók tehát a pénzbüntetések által nyert összegek üdvösebb célra, mint az elítéltek időleges segélyezésére" - szögezte le a képviselőház igazságügyi bizottsága.¹⁰ A hatás sem maradt el: sorra alakultak a rabsegélyező egyesületek, amelyek ily módon a társadalmi forrásoknak is csatornát nyitottak. 1900-ban 21,¹¹ 1909-ben pedig a Patronage-Egyesületek Országos Szövetségének nyilvántartása szerint már 33 rabsegélyező egyesület tevékenykedett az országban¹². Az állami és társadalmi forrásokból befolyó összegek jelentősnek voltak mondhatók, amik hozzájárultak a rabsegélyezés felvirágzásához. Mondanunk sem kell, az állami bőkezűség nem tartott sokáig. A szűk költségvetési esztendőekben sokan vetettek szemet a büntetéspénzekre. Így azután szépen lassan megkezdődött a keretek apasztása. Először csak a befolyt büntetéspénzek negyedére korlátozták a felhasználás lehetőségét¹³, igaz az összeg másik részét fogházak, börtönök, államfogház és fegyházak, szükség szerint javítóintézetek felállításának finanszírozására különítették el. Ugyanakkor az

igazságügyminiszter rendelkezésébe adták a befolyt összeg egymillió keretét, hogy azt "gyümölcsözőleg" kezelje, s annak kamatjövedelmét is felhasználhassa rabsegélyezésre és javítóintézetek folyó kiadásainak biztosítására. A tendencia folytatódott: öt esztendő sem tel el, s újabb törvény rendelkezett a "Büntetéspénzek országos alapjáról", melyben a befolyt összegek szükséghez képest használatnak föl, méghozzá az igazságügyminiszter rendelkezése szerint "a felmerülő szükséghez és célszerűséghez képest". Vagyis az eddig kötelezően rabsegélyezésre költendő összeg megengedő formula hatálya alá került, s annak ilyen felhasználása a miniszteriális apparátus belátásától függött.¹⁴ A pénzügyi feltételek megnyirbálásának politikáját alkalmanként alátámasztották a patronázspolitikai tendenciái is. A büntetőjogi reformgondolatok terjedésével, a biztonsági intézkedések intézményének befogadásával jelent meg például az a vélekedés is, hogy az anyagi segélyezése az elbocsátott "közveszélyes" raboknak inkább könnyelmű életre sarkall, mint a reszocializációt segíti. A III. patronázs-kongresszus ezzel összefüggésben például a segélyezés helyett a kényszermunkával összekötött szabadságkorlátozás ("állami gondnokság") alkalmazását ajánlotta munkatelepeken vagy züllött-menhelyeken.¹⁵ A világháború utáni helyzet változását jól érzékeltetik azok a rendelkezések, melyek a büntetésekből befolyó bevételek különleges kezelését megszüntették, azokat a tárca rendes bevételei között szerepeltették.¹⁶ Ettől fogva már csak a mindenévi költségvetésben meghatározott előirányzat szolgált a szabadulók támogatására, de ennek megosztásáról és kiutalásáról is az igazságügyi miniszter döntött. A folyamat betetőzését szolgálták azok a kényszerintézkedések, melyek az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében tovább központosították a bevételek elosztását. Negyvenöt esztendei szolgálat után az 1878:5.tc. rabsegélyezésre vonatkozó rendelkezését immáron teljes egészében hatályon kívül helyezték, s megszüntették a segélyezés nevesített finanszírozását. A bevételeket 1924-től a pénzügyminiszter központilag kezelte és osztotta fel az egyes minisztériumok között.¹⁷ Jóllehet az országos büntetőintézetekben

és törvényszéki fogházakban fogoly(fegyenc-) alapot kellett létesíteni a szabaduló elítéltek nélkülözhetetlen ruhadarabjainak, útiköltségének, temetésének fedezésére, esetleg kisebb pénztámogatás juttatására, ennek azonban már nem a tekintélyes bevételi forrás volt az alapja, hanem a letartóztatottak munkajutalma, az esetleg bankbetétben elhelyezett alap-hányad kamata, a magánosok adományai és a letartóztatottaktól elkobzott pénzek és értékek.¹⁸ Hegedűs József 1941-ben keserűen jegyezte meg: Az 1924:4.tc. "meghozatalának indokai azóta megszűntek anélkül, hogy az 1892:27.tc. említett intézkedése s ezzel az utógondozás fedezeti lehetősége visszaállt volna"¹⁹

Hiba lenne persze kizárólag a pénzügyi nehézségek rovására írni a rabsegélyezés kudarcát. Szervezeti oldalról közelítve megállapítható, hogy - furcsa paradoxon - ebben nagy szerepe volt a hagyományos rabsegélyezés szisztémáját megkérdőjelező patronázs-mozgalom kiépülésének, s nem kevésbé a patronázs harcos hívei vezette támadásoknak. A rabsegélyező egyletek több helyen jobb híján állami szervezeti támogatással jöttek létre. Minthogy a rabsegélyezésre rendelkezésre álló büntetéspénzek felhasználását 1880-ban az igazságügyi miniszter a királyi ügyészek és járásbírák jogává tette²⁰, s minthogy 1886-ban a törvényszéki elnökök és királyi ügyészek feladatául szabta a rabsegélyező egyletek megalakítását és működtetését²¹, a rabsegélyező egyletek természetesen kötődtek az igazságügyi szervezethez, s némi állami színezetet nyertek.

A büntetőjogi reformirányzatok általános elterjedése, majd hivatalossá válása a klasszikus iskola eszközeinek heves kritikáját²² kiterjesztette a rabsegélyezésre is. "Részünkről már két évvel ezelőtt is s ma is annak a nézetnek vagyunk hívei, hogy mivel bürokratikus és teljesen hivatalos jellegű rabsegélyező egyesületek egyénies és tehát eredményes működéssel - néhány ritka kivételtől eltekintve - nem dicsekedhetnek, viszont mivel az individualizáció jegyében született patronage egyesületek rövid fennállásuk óta is - különösen a fiatalok mentése terén - bámulatlan munkásságot fejtenek ki: a patronage ügy fejlődése és életképessége attól függ, milyen mértékben vesz abban részt a

nagy társadalom" - írta Angyal Pál,²³ akinek véleménye hatalmas szakmai tekintélye és befolyása miatt sokat nyomott a latban. Jeles büntetőjogásunk a rabsegélyügy minden problémáját s a rabsegélyegyletek "bürokratikus kezeléséből, illetőleg az egyéniesítésnek úgyszólván teljes hiányából" vezette le.²⁴ S minthogy véleménye szerint "egy hibás alapon létrehozott és még hibásabb módon tevékenykedő szervezetet sokkal nehezebb megjavítani, mint új egyesületeket alapítani"²⁵, minden tekintélyét latba vetette a rabsegélyegyleti rendszer felszámolása érdekében.²⁶ Angyal Pál szerint az államnak ki kellene vonulnia a szervezetből, de meg kellene maradnia mecénásként, s azokra az esetekre vonatkozólag az állam aktív közreműködését is elvárná, amelyeket a patronázsmozgalom nem képes megoldani, például a csavargók, koldusok, alkoholisták, prostituáltak, elmebetegek mentése. Angyal professzor felfogása ekkor általános nézetet tükrözött: a rabsegélyegyletek fennmaradásának tehát lényegében feltételévé lett a patronázs-egyesületté való átalakulásuk, szervezeti megújulásuk és tevékenységi körük kiterjesztése. A rabsegélyezést a szó szoros értelmében magába szippantotta a reformlázban égő patronázsmozgalom, hogy a lelkesedés tüntével, s a világháború gazdasági hatására magával rántsa a lassú agóniába.

A rabsegélyező egyleteknek az az elsorvadása, illetőleg beolvadása a patronázstevékenység egyoldalúságához vezetett. Finkey Ferenc 1943-ban tartott előadói beszédében sajnálkozott azon, hogy egyszerűen nem működik a rabsegélyezés.²⁷ Nosztalgiával hivatkozott a Budapesti rabsegélyező egyletre, mely 1874.évi megalapítása után évtizedeken át működtetett Kőbányán egy menedékházat, ahol a szabaduló rabok lakáshoz jutottak, ellátásban részesültek, s gondoskodtak munkalehetőségről is. A háború megszüntette ez intézményt. A két világháború között néhány esztendeig (1938-1942) Debrecenben szerveztek kísérleti jelleggel menedékhelyet, ez azonban nem élte túl a második háborút. Finkey konstataulta, hogy a patronázs keretében ezt a funkciót a patronázsegyletek nem teljesítik, hogy a kormányzat által a büntetésvégrehajtási intézetekre bízott gondoskodás kimerül abban, hogy néhány

pengőt nyomnak a szabaduló rab kezébe, szükséges ruhákkal látják el, de sokszor már a hazafelé útról sem gondoskodnak. Ő a megoldást egyetlen módon látta volna megnyugtatóan rendezve: ha a szabadulók számára államilag tartanának fenn munkásotthonokat, továbbá ha fizetett állami tisztviselőket alkalmaznának, pártfogó tisztviselőket illő fizetéssel, nyugdíjjal, s egyéb közalkalmazotti kedvezményekkel. Hasonlóan vélekedett Hegedűs József is. "A már jelzett feladatok elvégzésére hivatott utógondozási szerv elsősorban külön fejlett tapintatot igénylő sajátos közigazgatási teendőket lát el... ezt az ügyet az államnak kell egységesen megszerveznie, ami nem jelenti a meglévő egészséges társadalmi szervezetek elsorvasztását. Az irányítást végezze a központi igazgatás, de legyenek kerületi szervek is törvényszékeként, vagy legalább is kerületenkint, és végül legyenek helyi kirendeltségek."²⁸ A szakmának fel kellett ismernie, hogy az állam gazdasági ereje, az állam szervező apparátusa, munkahelyközvetítő- és teremtő lehetőségei nélkül nem lehetséges hatékony rabsegélyezési rendszert működtetni. Az állami gyámkodás mellett kifejlődött rabsegélyezést leromboló "társadalmisító" mozgalom szétesése után a szakemberek visszatértek a Kelet-Közép-Európában amúgy is főszerepet játszó állami gyámkodás igényléséhez.

Ez a gondolat vezette a büntetésvégrehajtás szakembereit a világháború lezárulta után is. Schafer István az állami kötelezettségvállalás gondolatát felelevenítve határozottan leszögezte: "Rá kell ébredni arra, hogy az utógondozás nem valami jóléti intézmény, amely az alamizsnaosztogatás útján a kapitalista társadalom lelkiismeretének nyugtatását szolgálta... Az utógondozás... célja, hogy visszavezesse a társadalomba azt az embert, akit onnan büntetése időlegesen kirekesztett, legfeljebb látszatra, de valódi lényegét tekintve nem karitatív jelentőségű", s megállapította, hogy "az állam érdeke és feladata működtetni" az utógondozás szervezetét.²⁹ Amikor sorait Schafer papírra vetette, még nem gondolta, hogy milyen hamar, s milyen "következtesen" realizálódik követelése, az egységes állami kezelés gyakorlata. A változásokat jelezte már a szerkesztőség által sem vállalt, s így "vitacikknek" minősített értekezésre befutó

"válasz". Pesti János, az Igazságügyi Minisztérium büntetésvégrehajtási osztályának vezetője határozottan rendreutasította Schafert, s közölte vele, hogy gondolkodása a kapitalizmust példázza, fejtegetései olyanok, mintha "Magyarországon ma is a kapitalizmus rendszere uralkodna". Hiszen ma már, a szocializmus építése korszakában nincsenek munkanélküliek, így kimutathatóan kevesebb a visszaeső is. Nem az utógondozásról kellene elmélkedni, hanem a kapitalista viszonyokat felszámolni.³⁰ Hasonlóképpen vélekedett Fehér Lászlóné is. Kioktatta Schafert, hogy "az elmúlt rendszer bűne, hogy még mindig vannak fiatalok bűnözők", s utalt a nagy Szovjetunióra, ahol nem utógondozással lépnek fel a bűnözés ellen, hanem a társadalom megelőzi a bűnt.³¹ Ez a politikai jelzés előrevetítette az utógondozás sorsának alakulását a következő években. 1950-ben megszüntették a börtönmissziót, az egész civil társadalommal az utógondozásban közreműködő társadalmi szervezetek is a diktatúra kiépülésének áldozataivá lettek. A büntetésvégrehajtásnak a belügyminisztérium hatáskörébe kerülése teljesítette ki ezt a folyamatot. (Ami a korábbi utógondozás maradványmorzsáiként megmaradt: az elbocsátás előtti "elbeszélgetés", némi [elsősorban útiköltséget fedező] pénzsegélyezés és szükség esetén ruhasegély.) Másfél évtizedig nem került elő érdemben az utógondozás ügye.³² Akkor a kormány az elítéltek két kategóriáját különböztette meg. Az egyik számára az utógondozást kötelezővé tette, s a szabadulást követő gondozását a tanácsokra bízta.³³ "Az utógondozás széles társadalmi aktívahálózatra támaszkodó, a társadalmi szervezetek bevonására felpült államigazgatási tevékenység" lett, amelynek "kulcsponja a pártfogói hálózat megfelelő kiépítésében s működtetésében keresendő"³⁴. A pártfogók pedig a tanácsok gyermekvédelmi alkalmazottai és aktivistái lettek. A tanácsok azonban láthatóan nem tekintették igazi feladatuknak a rájuk bízott munkát.³⁵ A jogalkotói elképzelések szerint alakított konstrukció "nem volt elégséges az utógondozással, pártfogással kapcsolatban felmerült igények kielégítésére, mert a tanácsi szervek nem tudtak sem tárgyi, sem személyi feltételeket biztosítani a rendelet maradéktalan végrehajtása érdekében."³⁶

Tíz esztendőre rá megváltoztatták tehát a koncepciót, s életre hívták a hivatásos utógondozói hálózatot.³⁷

Rendőri felügyelet

A szabadlábra helyezett elítéltek ellenőrzésének természetes módja volt a 19. században Európa-szerte a szabadultak rendőri felügyelet alá rendelése. A szabaduló fegyencek ezzel lényegében lakóhelyhez kötöttekké is váltak (bellebbezés), ami a társadalom megnyugtatása mellett a visszaesés esélyeinek korlátozását is szolgálta. A rendőri felügyelet alá helyezés elleni heves támadások a fogházjavítók oldaláról humanitárius szempontokat érvényesített. Eszerint "míg a büntető intézetek a bűnnek oskolái, tenyészházai, addig ezen intézkedés az elbocsátott büntetettek iránt igazolva volna... midőn azonban a büntető intézetekké váltak, az elbocsátott fegyenczet mint ártatlant, minden jogokkal bíró polgárt kell tekinteni, kit továbbá is korlátozni igazságtalanság volna."³⁸ A 19. századi fogházjavítók hittek abban, hogy a feltételes szabadságra bocsátás és a rabsegélyezés (utógondozás) e felügyeletet fölöslegessé teszi. Várakozásaikat részben igazolta csak az idő. A rendőri felügyelet az ellenőrző tevékenység perifériájára szorult, de fennmaradt, a felügyelet és ellenőrzés oroszlánrésze azonban a pártfogó felügyelet részévé vált.

Patronázs

1909 szeptember 10-én tárgyalta a II. Országos Patronage-kongresszus azokat a véleményeket, melyeket a felkért szakemberek a kongresszus első kérdésére válaszul adtak (ti. hogy miképp kellene a jelenlegi rabsegélyező egyesületeknek címét és alapszabályait megfelelően átalakítani abból a célból, hogy ezek az egyesületek a patronage munkásság teendőit kiszélesített hatáskörben végezhessek?)³⁹. Az egyik felkért véleményező, Bernolák Nándor határozottan kijelentette: "A rabsegélyezés eddigi formája immár idejét múlta... a rabsegélyezés kifejezést egyesületeink címében a

következetlenség vádja nélkül többé fenn nem tarthatjuk"⁴⁰, majd így folytatta: "ajánlom az új szervezetekre a patronage kifejezést; e kifejezés magában foglalja az egész oltalmazó, nevelő tevékenységet". Ezzel a patronázs fogalma visszavonhatatlanul bevonult a magyar büntetésvégrehajtás és kriminológia történetébe.

A patronázs a büntetőjogi reformmozgalmak terméke. A bűnözésről alkotott kép megváltozása, a klasszikus büntetőjogi iskola tanainak elvetése, az egyéniesítés, a bűnelkövetők közötti differenciálás, a bűnözés komplex jelenségként való felfogása, a kriminalitás okainak szociológiai, pszichológiai kutatása⁴¹ kiszélesítette a korábbi rabsegélyezés fogalmát. A reformiskolák küzdelmének kodifikációs eredményei a büntetésvégrehajtás és ezzel az utógondozás megváltozását is magukkal hozták. (1908.36.tc. a büntető törvénykönyv első büntető novellája a fiatakorúak speciális kezeléséről szólva intézményesítette a próbára bocsátást, a javító nevelést, a kísérleti kihelyezést és feltételes szabadon bocsátást. Az 1913:17.tc. felállította a fiatakorúak bíróságát, s rendelkezett a fiatakorúak büntetésének végrehajtásáról. Az 1913:21.tc. bevezette a közveszélyes munkakerülőkkel szemben a dologház [határozatlan tartamú szabadságvesztés] büntetését, stb.) E változások természetesen átgondolásra készítették a rabsegélyezéssel foglalkozókat. Ez új feladatrendszer megjelölésére vezették be a patronázs fogalmát.

A fogházmisszió, a rabsegélyezés és az utógondozás intézményeit egy szélesebb perspektívájú társadalmi mozgalom keretei közé illesztették, mely a megelőzést, a veszélyeztetett fiatakorúak, gyermekek, betegek és züllött környezetben élők gondozását helyezte a társadalmi jólétezés fókuszába. E körben a rabsegélyezés értelem szerűen eljelentéktelenedett, mellékes kérdéssé vált. A patronázs fogalma, mely a magán- és állami szociális gondoskodás nagy részét magában foglalta, olyan szerteágazó lett, hogy mindenki jószerével azt értett rajta, amit akart. Jogosan állapította meg Nagy Ferenc, hogy "a patronázs, a pártfogás fogalma nem volt teljesen tisztázottnak, általánosan elfogadottnak tekinthető"⁴². Ennek a fogalmi parttalanságnak egyik fő oka volt véleményünk szerint a patronázs sokszínűsége

és eredendően jótékonyági forrása, melynek következtében a speciális kriminálpolitikai értelmezés nehezen tudott kibontakozni a szociális gondoskodás öleléséből. Minthogy a patronázs pontos jogi szabályozása váratott magára, határait pedig a mindenkori hétköznapi gyakorlat, illetőleg a munkát vállalók elképzelései és működési területei szabták meg, sem pontos definícióra, sem következetes szóhasználatra nem akadhatunk a szakirodalomban. A századfordulón többen is kísérletet tesznek a patronázs külhontól meggyökeresített fogalmának definiálására. Ennek nehézségét okozta az is, hogy a szerzők maguk is gyakran változtattak megközelítéseiken. Finkey Ferenc például hol a gyermek- és ifjúságvédelem szinonimájaként kezeli⁴³, hol a teljes utógondozási és prevenciós tevékenység összefoglaló elnevezéseként idézi⁴⁴. Bernolák Nándor a társadalom önvédelmi reakciójaként fogalmazza meg,⁴⁵ Hacker Ervin a szabadulók ellenőrzés alatt tartására venné igénybe⁴⁶ Gerőcz Kálmán 1912. évi világos meghatározási kísérlete sem változtatott érdemben a helyzeten. Ő a "pártfogás" kifejezést ajánlotta, mint a teljes tevékenységet lefedő szót, melyen belül világosan elkülönített három nagy feladatkört: a prevenciót, a fogházmissziót és a szabaduló rabot érintő munkábaállító és felügyeleti tevékenységet. Gerőcz definíciós próbálkozásainak középpontjában a kriminálpolitika áll: ez az ismérve lenne szerző szerint hivatott arra, hogy szétválassa a patronázs általános szociális gondoskodó funkcióját a bűnmegelőzéssel kapcsolatos tevékenységektől.⁴⁷

Az új patronázs-felfogás diadala azonban a gondozó tevékenység új elvi megközelítését olyannyira megerősítette, hogy a hagyományos érvelések látványosan elhalványultak. Jó példa erre Feleki Béla értekezése a pártfogó-ügyről, aki művében szinte kizárólag a gyermek- és fiatalokokról szól, a patronázs fogalmát leszűkítve a veszélyeztetett fiatalok és gyermekek védelmének megszervezésére. Élesen megkülönböztette a 15 évet be nem töltött, elhagyott gyermekek és a jogi értelemben nem elhagyott, de a züllött környezet miatt veszélyeztetett gyermekek gondozásba vonását egyfelől, s az egyéb, segítségre szoruló gyermek oltalomba vételét másfelől. Az ő felfogásában a

patronázs annyiban kerül kapcsolatba a büntetésvégrehajtással, amennyiben a büntető novella (1908:36.tc.) idevágó rendelkezései azt előírták. Azt nem tartotta lehetetlennek, hogy a fogházbüntetést minden körülmény tekintetbevételével esetleg felcseréljék pártfogó egyesületek menedékházaira, melyek szerint úgyszintén alkalmasak a javító célú fogvatartás végrehajtására.⁴⁸

A patronázstevékenység teljes egészében a reformmozgalmak által meghatározott irányok befolyása alá került. A patronázskongresszusok (1909, 1911 és az 1914-re meghirdetett) kizárólag az új reformirányok központi kérdéseivel foglalkoztak. Az 1909. évi budapesti kongresszus a rabsegélyező egyesületek átalakításának aktuális szervezési kérdése mellett az erőcsi romlás veszélyének kitett vagy züllésnek indult gyermekek és fiatalok megmentésének lehetőségeiről, a züllés veszélyének kitett vagy erkölcsi romlásnak indult fiatalok lányok, illetőleg nőrabok problémájának kezelését szolgáló vezérelekről, a patronázstevékenységre szoruló fiatalok elhelyezésének megkönnyítéséről tárgyalt. (A hagyományos rabsegélyezési terepet egyetlen rész kérdés érintette: "Melyek a legalkalmasabb eszközök arra, hogy a szabaduló rabok elhelyezése még büntetésük kitöltése előtt biztosítsák és számukra tisztességes munkaszerezés megkönnyíttessék?")⁴⁹ A III. kongresszus elé kitűzött kérdések a következők voltak: "Mely feltételek mellett hagyható a segélyre szoruló gyermek a szülő, nagyszülő vagy a rokon családjában? Ha igen, szükséges lenne-e az állami gyermekvédelmi törvényeket, illetőleg az állami gyermekvédelmi szabályzatot e szempontból, s mily irányban módosítani? Miként mozdíthatja elő a társadalom a próbára bocsátottak erkölcsi és szociális megerősítését a próbaidő alatt? Melyek legyenek a hivatásszerű büntettesek irányában kifejthető patronage-tevékenység keretei? Nevezetesen van-e egyáltalán helye patronage munkának a hivatásszerű büntettesek ügyeiben?"⁵⁰ A meghirdetett, de végül elmaradt kolozsvári, IV. kongresszus tanácskozásaira az előkészítő bizottság az alábbi javaslatokat tette: Mi módon vehet részt a társadalom az alkoholizmus elleni küzdelemben, s mily intézkedések alkalmaztassanak a kriminalitás e tényezőjével

szemben, különösen a fiatakorúak megvédése szempontjából? Mily módon lehetne megbízható környezettanulmány beérkezését biztosítani, s egyáltalán, minél pontosabb tájékoztatást nyújtani a fiatakorúak bírójának a fiatakorúak egyénisége, értelmi, erkölcsi fejlettségének foka és életviszonyai tekintetében? Melyek a nők által végzendő patronagemunka főbb ágazatai, és mily módon volnának ezek eredményessé tehetőek?⁵¹ A kongresszusok nagyban járultak hozzá a prevenciós gondolat elterjesztéséhez és a fiatakorúak (s kisebb mértékben a közveszélyes bűnelkövetői kategória) speciális kezelésének elfogadtatásához, ugyanakkor azonban éppen e központilag kezelt kérdések miatt háttérbe szorultak a rabgondozás problémái.

Az első világháború azután a patronázsfogalom végletes kiterjesztését hozta. A társadalmi erők háborús célú mozgósítása együtt járt ugyanis azzal, hogy a patronázs kialakult szervezeteit a hadi követelmények szolgálatába állították. Javítóintézetekben katonák ruházatát, felszerelési tárgyait állították elő, a patronázsegyesületek a hadifoglyok gondozását, gyámolítását is vállalták, igénybe vették őket sebesültgondozásra, hadsegélyezésre, az elesettek árváinak, özvegyeinek, a rokkantak, sebesültek, hadba vonultak családtagjainak támogatására is. A háború utáni célokat a patronázs számára Finkey Ferenc így összegezte: fel kell készülni a keresőképtelenek; nyomorékok gondozására, a rokkantak ellátására, az árvák nevelésére, segélyezésére.⁵² Ez a felfogás messze vitt még a legtágabb értelemben vett bűnözésmegelőző progrmoktól is. A Finkey Ferenc által megfogalmazott gondolat a legáltalánosabb szociális gondoskodás zónájába vezet. "Hiszen nem a patronage alapgondolatát és vezérelvét valósítják-e meg azok, akik a sebesültek ápolására vállalkoznak?" Akik rokkantakat ápolnak, özvegyeket és árvákat segítenek, hadifoglyokat támogatnak.⁵³ Ez a kriminálpolitikai szempontoktól távol eső értelmezés lett az egyik forrása a patronázsmozgalomban lobogó lelkesedés kihunytnak. A háború kiégette a patronázsmozgalomból a társadalmi gondoskodási kedvet; a trianoni Magyarországon alig lelmi nyomát. A két háború közötti időszak sok egyéb mellett a patronázstevékenységnek sem kedvezett, jóllehet e területen

élénkebb volt a tevékenység, mint a rabsegélyezésben. Bár Finkey Ferenc a rabsegélyezéshez hasonlóan kénytelen volt e területet is elmarasztalni (egyenesen az igazságügyi patronázsegyesületek "életre keltésének" szükségességéről beszélt), e⁵⁴téren legalább némileg hatékonyabban működött a társadalmi pártfogás. (Vö. Országos Stefánia Szövetség, Országos Egészségvédelmi Szövetség, Országos Gyermekvédő Liga, Országos Nép- és Családvédelmi Alap, stb.) Mint fentebb láttuk, az utógondozás fennmaradt tradíciói 1950-ig éltették a fogházmissziót és a rabsegélyezést, azt követően a diktatúra állama felszámolt mindenféle civil kezdeményezést e téren, hogy 1965-ben állami asszisztencia mellett már a szocialista társadalmi aktivisták bevonására építve elevenítse föl a gondolatot.

Hivatásos pártfogók

Mint fentebb láttuk, a rabsegélyezés, a patronázsmozgalom története során újra és újra fölvetődő követelés volt a hivatásos gondozók alkalmazása. A patronázs kontra rabsegélyezés problémája nem csak az e célra létesített szervezet állami, illetve társadalmi jellegének ellentmondásaiban jelentkezett, hanem a társadalmi munkában jótékonykodó patrónusok és patronesszek alkalmasságának és képességeinek behatároltságában is. "A gyakorlatban csődöt mond az egész nevelési gondolat, ha nincsenek oly hivatásos pártfogóink, kik a Novella szellemét fölfogni és alkalmasan szolgálni képesek" A sikeres pártfogói tevékenység záloga a pártfogói hivatás, mely jelenti egyszerre a pártfogó elkötelezettségét, lelki azonosulását a feladattal, a szakmai hozzáértést és a teljes odaadást (szükséges, hogy "egész emberként" vegyen részt a feladat teljesítésében, vagyis foglalkozásként pártfogoljon)⁵⁶. A III. Országos Patronage-Kongresszuson már Angyal Pál is elfogadta, hogy a közveszélyes akár fiatakorú) bűnelkövetők utógondozására csak hivatásos pártfogó tisztviselők, hatósági jogkörrel rendelkező hivatalnokok alkalmaztassanak, mert - mint ekkor már felismerni kényszerült - a társadalmi munkában patronázstevékenységet vállalók nem tudnak mit kezdeni a "nehézfiúkkal", tartanak is tőlük, kevesen

vállalják csak a kockázatot.⁵⁷ A Szociális Missziótársulat által meghirdetett pártfogói tanfolyamon már 1912-ben a következő tárgyak szerepeltek: általános ismeretek, gyakorlati tudnivalók, neveléstan, erkölcsstan, gyermeklélektan, patológia, betegápolási ismeretek, jogismeret és gazdaságtan.

A hivatalos pártfogók megjelenése az első büntető novella rendelkezéseihez kötődik, amelyik a próbára bocsátott, a javítóintézetből történő kihelyezés és a feltételes szabadon bocsátás eseteire a fiatakorúak különleges felügyeletét írta elő. E rendelkezés jegyében a bíróság a fiatakorú feletti (állami) felügyeleti hatáskört az általa alkalmasnak tartott személyre vagy hivatalra, társadalmi szervezetre bízta.⁵⁸ A bíróságot a fiatakorúak feletti felügyeletben, életviszonyainak felderítésében, információk szerzésében (társadalmi) pártfogók segítették, s szükség esetén az igazságügyminiszter a bíróságnak közvetlenül alárendelt pártfogó tisztviselőt, azaz hivatásos pártfogót rendelt ki.⁵⁹ Az ötvenes évek jogpolitikája még az utógondozás eszméjét is száműzte, így az abban közreműködő pártfogó intézménye is elenyészett. A büntetés-végrehajtásba lassan visszacsempészett pártfogás csupán 1975-re erősödött meg annyira, hogy hivatásos pártfogói szervezetet legyen képes életre kelteni.⁶⁰ A rendezés "alapvető pozitívuma, hogy jó irányba fordította az utógondozás-pártfogás fejlődését, helyes célkitűzéseket és gyakorlati megoldásokat választott. Különösen jelentős volt az utógondozásnak, pártfogó felügyeletnek a bírósághoz, tehát az igazságügyhöz való kapcsolása, a hivatásos pártfogói szervezet létesítése."⁶¹ Györgyi Kálmán a törvényerejű rendeletet az 1961. évi Btk-t követő novelláris jogalkotás egyik legjelentősebb darabjaként tartotta számon. Részben mert megjelölte az utógondozás célját és kereteit, részben pedig mert - mint írja - "a visszaesőkkel szemben nem a represszióval kívánt fellépni".⁶² A jogalkotó megtalálta az arányokat a reszocializáció és a társadalom védelme, a szabadulók felügyeletéről való gondoskodás között.⁶³ A rendezés pontot tett a fogalmi csatározások végére is⁶⁴, a pártfogói felügyeletet egyértelműen az utógondozás keretében helyezte el.⁶⁵

J e g y z e t e k

1. Az 1996 december 10-én elhangzott előadás szerkesztett változata
2. Dombóváry G.: Fenyítőeljárési és büntönügyi adalékok vármegyéinknek XIX. századeleji gyakorlatából. Budapest, 1931., 64.o.
3. Lugossy J.: Függelék a fogház-javítás tárgyához, In: Atheneum, 1839.,7.sz.
4. Pulszky Á-Tauffer E.: A büntönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra, Budapest, 1867., 220.o.
5. Máté 25.36,40.
6. Vö. Pál L.: Nevelés a büntetés-végrehajtásban. Kriminálpedagógiai tanulmány, Budapest, 1976, 17.o.
7. Vö. Farkas E.: A szociális missziótársulat rövid ismertetése (irányzat és gyakorlat) Budapest, 1911.
8. Szöllösy O.: Magyar büntönügy. A szabadságvesztések végrehajtása. Budapest, 1930. 282.o.
9. 1878.5.tc.27.§
- 10.Löw T.:(szerk): A Magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről és teljes Anyaggyűjteménye I. Budapest, 1880., 298.o.
- 11.Első Országos Rabsegélyező Kongresszus iratai és naplója, Pécs, 1907,5.o.
- 12.A Budapesten 1909 szeptember hó 10 és 11-én tartott II. Országos Patronage-Kongresszus iratai, 3.füzet. 275-280.o.
- 13.1887:8.tc.1.§
- 14.1892:27.tc.3-4.§
- 15.A Kassán, 1911 szeptember első felében tartandó III. Országos Patronage-Kongresszus iratai, Kassa, 1911., 72.o.

16. 1921:34.tc.10.§
17. 1924:4.tc.A/I.4(1)
18. 4600/1927.I.M:
19. Hegedűs J.: A szabadult rabok visszavezetése a társadalomba. In: Társadalomtudomány, 1941., 404.o.
20. 2106/1880 I.M.sz. rendelet
21. 18.819/1886.I.M.sz.rendelet, kiegészítve 27.055/1905.sz.I.M.sz.rendelettel
22. Erre Gönczöl K.: Bűnös szegények, Budapest, 1991, 22, skk. o.; Nagy F.: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében, Budapest 1986, 47., skk.o.
23. Angyal P.: A patronage In: Jogállam, Budapest, 1909.488.o.
24. Angyal P.: Pártfogó intézményeink és a magyar társadalom, In: Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1908.,948.o.
25. Angyal P.: A patronage In: Jogállam, Budapest, 1909.488.o.
26. Vö.: Angyal P.: A rabsegélyezés reformja, Pécs, 1907.
27. Fineky F.: Alkossunk törvényt az igazságügyi patronázsegyletekről és a letartóztató intézetekből kibocsátottak utógondozásáról! Budapest, 1943, 31.o.
28. Hegedűs J.: A szabadult rabok visszavezetése a társadalomba In: Társadalomtudomány, 1941., 391, 407.o.
29. Schafer I.: Utógondozás a visszaesés ellen In: Jogtudományi Közlöny, 1949, 419.o.
30. Pesti J.: "Utógondozás a visszaesés ellen" In: Jogtudományi Közlöny, 1950, 158.o.
31. Fehér L.: "Utógondozás a visszaesés ellen" In: Jogtudományi Közlöny, 1950., 159.o.
32. Az 1.105/1954 (XII.17.) sz. Mt. határozat és az 1955. évi büntetésvégrehajtási szabályzat óvatosan arról szól, hogy a munkába

- állásról lehetőleg gondoskodni kell, hogy a szabaduló lehetőségeiről érdeklődni kell. Az 55/1960 (XII.22.) Korm. sz. rendelet a tanácsok hatáskörébe utalta a szabadultak gondozását arra az esetre, ha azt ők maguk kérelmeznék. E megszorítás természetesen hatástalanította az egész rendelkezést.
33. 12/1965 Korm.sz. rendelet
34. Molnár J.: A fiatalok és az utógondozás. In: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok III., Budapest, 1984., 212.o.
35. Pál L.: Nevelés a büntetés-végrehajtásban (Kriminálpedagógiai tanulmány), Budapest 1976., 175.o.
36. Nagy F.: Az utógondozás - pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről, ih. 46.o.
37. 1975. évi 20.sz. törvényerejű rendelet
38. Pulszky Á-Tauffer E.: A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra, Budapest, 1867., 215.o.
39. A Budapesten 1909. szeptember hó 10. és 11. napján a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében Ő Császári és Királyi Felsége legfőbb védősége és Günther Antal v.b.t.t. m. kir. igazságügyminiszter tiszteletbeli elnöksége alatt tartandó II. Országos Patronage Kongresszus programja
40. A Budapesten 1909. szeptember hó 10 és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai, Budapest, 1909., 17.o.
41. Erre nézve vö. Geröcz K.: A büntetőjogi új irányok hatása hazánkban. Budapest, 1912., Gönczöl K.: A visszaeső bűnelkövetők tipológiája, Budapest 1980
42. Nagy F.: Az utógondozás - pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről (történeti és elméleti áttekintés) In: Utógondozás - pártfogó felügyelet, szerk. Szűk L., Budapest 1985. 36.o.
43. Finkey F.: A magyar büntetőjog tankönyve, Budapest, 1909.
44. Finkey F.: Büntetéstan problémák, Budapest, 1933.,267.o.
45. Bernolák N.: Büntetőjog és patronázs, Kassa, 1912.,16.o.

46. Hacker E.: A börtönügy, Pécs, 1918., 157.o.
47. Gerőcz K.: Patronage. Sátoraljaújhely, 1912., 4., 16.o.
48. Feleki B.: A pártfogó-ügy (patronázs) Budapest, 1911., 7., 38.o.
49. A Budapesten 1909. szeptember hó 10. és 11. napján... tartandó II. Országos Patronage Kongresszus programja
50. A Kassán, 1911 szeptember első felében tartandó III. Országos Patronage Kongresszus iratai, Kassa, 1911.
51. Az Ő Császári és Apostoli királyi Felségének legfőbb védősége alatt Kolozsvárt, 1914. évi szeptember hó 9-11. napján tartandó IV. Országos Patronage Kongresszus iratai. Kolozsvár, 1914.
52. Finkey F.: A patronage a háború alatt és a háború után. In: Bűnügyi Szemle, 1915. 392.o.
53. Finkey F.: Uo., 386.o.
54. Finkey F.: 1943., 28.o.
55. Farkas E.: A hivatásos pártfogó, Budapest, é.n. 16.o.
56. Farkas E.: A szociális missziótársulat rövid ismertetése (Irányzat és gyakorlat) Budapest 1911, 12.o.
57. A Kassán, 1911 szeptember első felében tartandó III. Országos Patronage Kongresszus iratai, Kassa, 1911., 72.o.
58. 1908:36.tc.22., 30 §§. Később kiegészítette a fiatalok bíróságáról szóló 1913:7.tc.46.§
59. 27.100/1909.I.M.sz. rendelet
60. 1975.évi 20.sz. törvényerejű rendelet és a végrehajtásáról szóló 3/1975 (XII.15.) IM.sz. rendelet
61. Nagy F.: Az utógondozás - pártfogó felügyelet hazai történeti áttekintése, ih. 50.o.
62. Györgyi K.: Büntetések és intézkedések, Budapest, 1984, 105-106.o.

63. Lukács T.: Feljegyzések az élők házáról, Budapest, 1979, 287.o.
64. Nagy F.: Az utógondozás - pártfogó felügyelet hazai történeti áttekintése, ih. 50.o.
- Vö. még: Dávid F.: A pártfogó felügyelet a gyakorlatban, In: Magyar Jog, 1968., Gönczöl K.: Tanácsi feladatok az utógondozásban, In: Állam és Igazgatás, 1968., Gönczöl K.: A fiatalok utógondozása, In: Jogtudományi Közlöny, 1976., Gönczöl K.: Az utógondozás: In: Fejezetek a szakkriminológia köréből, szerk. Vigh J., Budapest, 1978, Horváth A.: Utógondozás vagy pártfogó felügyelet? In: Belügyi Szemle, 1979., Légradyné: A hivatásos pártfogó felügyelet megszervezése hazánkban, In: Magyar Jog, 1973., Moldoványi György: Az utógondozás törvényi szabályozása, In: Magyar Jog, 1976., Végh D.: Az utógondozás feladatairól, In: Belügyi Szemle, 1979., stb. Vigh J.: A börtönből szabadult fiatalok utógondozásának néhány tapasztalata, In: Acta Fac. Pol et Jur. Bp., 1969., Vigh J. - Gönczöl K.: A fiatalok bünelkövetők reedukációja az utógondozás során, In: Jogtudományi Közlöny, 1972, Vigh J. - Gönczöl K.: A társadalmi beilleszkedés objektív feltételeinek megteremtése a fiatalok utógondozása során, In: Jogtudományi Közlöny, 1973 Tavassy T.: A visszaeső bűnözők szabadulás utáni helyzetéről, In: Kriminológiai Tanulmányok VI., Budapest 1968